

Tóth Pál Péter

Nemzetközi vándorlás és migrációpolitika*

International Migration and Migration Politics

The population of Hungary has been continuously decreasing since 1981, which is only partly compensated by the immigration from abroad, mostly Hungarians living in neighbouring countries. Both the population in Hungary and the Hungarian communities of the surrounding countries have been decreased in numbers by negative demographical processes. Therefore the development of Hungarian population should be examined not only in domestic relations but in organic unity with the mentioned Hungarian ethnic groups. Steps of population policy should also refer to a universal existence of the Hungarians.

A rendszerváltoztatással megszűnt az az állapot, amelyben a nemzetközi vándormozgalmat hivatalosan rendszer-idegennek tekintették. Ez a változás lényegében egybeesett a nemzetközi migráció történetének legújabb szakaszával, amikor a fejlett országok – az előző szakasz migrációs politikájának diszfunkciói, a gazdasági recesszió, a nemzetközi élet területén bekövetkezett változások (nemzetközi terrorizmus, iszlám fundamentalizmus, a népesség etnikai összetételének megváltozásától való félelem stb.) és a külföldiekkel szemben megnyilvánuló idegenellenesség hatására – a külföldiek letelepedését megnehezítették, és a szelektív befogadás gyakorlatát vezették be.

A nemzetközi vándormozgalomhoz való új viszonyt az fogja meghatározni, hogy az európai országok a globalizáció, a népességfogyás és a lakosság korstruktúrája elöregedésének problémáira milyen választ adnak. Nem lehet ugyanis figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy Európa országaiba mindenekelőtt Afrikából, Közel- és Közép-Keletről más vallású, más kulturális háttérrel rendelkező bevándorlók érkeznek. Ennek következtében asszimilációjuk több nemzedék múltán is kérdéses, és integrációjuk is jóval bonyolultabb, mint a hasonló háttérű bevándorlóké.

Az 1990-es évek közepéig – közel háromszázezer személy hosszabb-rövidebb ideig tartó itt-tartózkodásával – három migrációs hullám érte hazánkat. Először a magyar nemzetiségű román állampolgárok érkeztek, majd anélkül, hogy ide áramlásuk megszakadt volna, a keletnémetek emigrációja következett, s végül a délszláv háború menekültjei jöttek hazánkba. Ezeknek a hullámoknak a lecsillapodásával a természetes migrációs mozgások váltak meghatározókká, melyben döntő szerepet továbbra is a szomszédos országokból érkező állampolgárok játszanak. A beutazókkal egy időben – pontosan meg nem állapítható számban – részben magyar, részben pedig az országban tartózkodó külföldi állampolgárok egy része külföldre vándorol.

A hazai migrációs folyamatokat elemezve megállapítható, hogy az 1990-es évektől lezajlott mozgások éppen úgy nem egy hosszabb távra szóló hazai migrációs politikai stratégiának alárendelten alakultak, mint a jelenlegiek.

A továbbiakban röviden azoknak a sajátosságoknak a felvázolására teszünk kísérletet, amelyek figyelembevételétől – a nemzetközi kötelezettségekből e területen ránk háruló

feladatok megoldása és a szükséges feltételek biztosítása mellett – a kialakításra váró magyar migrációs politikai stratégiáról gondolkodva nem tekinthetünk el.

Általában a migráns etnikai, kulturális, nyelvi stb. szempontból a befogadó ország népének többségétől eltérő elemet jelent, ezért egyetlen ország számára sem lehet közböns, hogy kik érkeznek azzal a szándékkal, hogy az adott országban hosszabb-rövidebb ideig menekülteként, bevándorlóként éljenek, vagy pedig, hogy az ország új állampolgáraiként végleg letelepedjenek. Esetünkben azonban nemcsak ezzel, hanem azzal a sajátossággal is szembe kell nézni, hogy a huzamosabb ideig itt tartózkodók többsége nem más etnikumú, nyelvű, kultúrájú, hagyományú, hanem nemzeti jellegzetességeiket tekintve azonos velünk, a befogadókkal. Nem is beszélve arról, hogy valójában nem is idegen országba, hanem „egykori” hazájuk központi területére vándorolnak, vagy szóhasználatukkal élve telepednek át. Nem kerülhető meg tehát az a történelmi helyzetünkből fakadó tény, hogy az I. világháború befejezése óta Magyarország és a magyar nemzet határai nem esnek egybe. Az ekkor létrehozott országok az 1990-es évek elején szétestek, a hozzájuk csatolt magyarlakta területek státusza s az ott élő magyar nemzetiségűek jogállása azonban változatlan maradt. Ennek következtében a magyar nemzetiségűek kikényszerített vándorlása Magyarországra vagy egy harmadik országba a továbbiakban is folyamatosnak tekinthető.

Emellett figyelembe kell venni, hogy:

- a Magyar Királyság területéről az I. világháborút megelőzően magyarok és nem magyarok jelentős számban vándoroltak a tengerentúlra, melynek következtében leszármazottjaik részben magyar „hátterrel” is rendelkeznek;
- a fenti folyamatól függetlenül az elmúlt évszázad során (1944/45 fordulóján, 1956-ban, illetve az azt követő évtizedek alatt) – politikai és gazdasági okok miatt – a magyar állampolgárok százezrei az ország elhagyására kényszerültek;
- a több mint negyven éves „elzártság” következtében Magyarország nagyon is elmentmondásos migrációs tapasztalattal rendelkezik;
- az ország lakosságának érdekeit, idegenekkel kapcsolatos „tűrőképességét” nem lehet figyelmen kívül hagyni akkor, amikor az ide érkezők humanitárius és/vagy haszonelvűség szerinti befogadásáról döntenek.

Mielőtt tovább lépnénk, fel kell tenni azt a kérdést, hogy szüksége van-e, vagy van-e szüksége Magyarországnak bevándorlókra. A pozitív választ a hazai munkaerő-igényekkel, valamint a népesség fogyásával és a korstruktúra előregedésével lehet alátámasztani. Ez viszont annak végiggondolását követeli meg, hogy abban vagyunk-e érdekeltek: a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek közül minél többen vagy hogy minél kevesebben telepedjenek át. A rövid távú érdekek az áttelepedést sürgetik, a hosszú távúak viszont azt, hogy ahol jelen van, és ahol jelen lehet, ott a magyarság a továbbiakban is jelen legyen. S ez azt jelenti, hogy minden olyan lépést el kell kerülni, amely a migráció következtében a környező országokban élő magyarok pozíciójának gyengülését eredményezi. Nem hallgatható azonban az sem el, hogy van-e erkölcsi alapunk visszautasítani azoknak a magyar származású cseh, horvát, osztrák, román, szerb, szlovák, szlovén és ukrán állampolgároknak a kérelmét, akik vagy akiknek szülei, nagyszülei akaratuk ellenére az I., illetve a II. világháború után a nagyhatalmak döntése következtében váltak idegen országok állampolgáraivá?

Az eddig megfogalmazottakból az is következik, hogy alapvetően nem Magyarország szívó hatása (miközben ez is „működik”, nem is beszélve arról, hogy 1990 után a környező országokban élő magyarokkal kapcsolatos hivatalos magyar politika alapvetően meg-

változott), hanem a szomszédos országok kisebbségekkel kapcsolatos politikája és az ott élő magyar nemzetiségűek törekvései a meghatározók abban, hogy milyen mértékű migrációs nyomással kell számolnunk.

A fentiek következtében Magyarország esetében a nemzetközi vándorlással összefüggő problémakomplexumot, mivel döntően a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűeket érinti, a nemzetpolitikai stratégiától nem lehet függetlenül értelmezni. A probléma csak az, hogy az országnak jelenleg éppen úgy nincs nemzetpolitikai, mint migrációs politikai koncepciója, stratégiája. Éppen ezért döntöttünk úgy, hogy egy lehetséges migrációpolitikai stratégia kereteinek felvázolására ún. problémafeltáró interjúk segítségével teszünk kísérletet.**

Az interjúk készítésekor mindenekelőtt arra voltunk kíváncsiak, hogy a nemzetközi vándorlással kapcsolatos viszony 1990-ben végbement radikális változása koncepcionálisan megalapozott volt-e, s ha igen, akkor ezt lehet-e migrációpolitikai stratégiaként értelmezni. A továbbiakban az igen gazdag anyagból csak a migrációpolitikai stratégiával összefüggő kérdésre adott válaszokat elemezzük röviden.

A megkérdezettek döntő többsége a nemzetstratégia egyik alelemének/részének/részletkérdésének tekinti a migrációs politikát, illetve egy általánosabb keretben a kárpát-medencei magyarság jövőjével kapcsolatban értelmezi. Amennyiben Trianon következményeit a magyarság – fogalmazott az egyik interjúalany – visszafordíthatatlanná akarja tenni, akkor csak a szomszédos államok területén élő magyarok fiatalabb generációit kell „elszívnia”. Amennyiben azonban úgy gondolja, hogy a magyarság lakóterülete az, ahol több mint egy évezrede lakik, akkor pont a fordítottját kell tenni, expanzióra kell törekedni. Szellemi és gazdasági expanzióra. (DM)

A fenti gondolat kiemelését azért tartottuk fontosnak, mert arra figyelmeztet bennünket, hogy amíg nemzetpolitikai stratégiával nem rendelkezünk, addig koncepcionálisan annak egy elemét úgy végiggondolni, hogy az hosszú távon is érvényes lehessen: lehetetlen.

A megkérdezettek többségének véleménye szerint az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején a hazai migrációs folyamatoknak konceptuális megalapozottságuk nem volt, ennek ellenére a bekövetkezett migrációs eseményekben mégis valamiféle „rendszer” véltek felfedezni. Azt az álláspontot, hogy az országnak összefogó/egységes/átgondolt migrációpolitikai stratégiája nincs, az interjú adók többsége egybehangzóan állította. Ezzel párhuzamosan paradox módon többen mégis úgy gondolják, hogy ha expliciten kidolgozva nem is létezik, impliciten mégiscsak van egyfajta migrációs stratégiája, vagy legalább stratégiatöredéke Magyarországnak. J. G. interjújából, aki a rendszerváltoztatás után az első szabadon választott magyar kormány külügyminisztere volt, a következőképpen látta:

„...az Antall-kormánynak nem volt előzetes koncepciója a migráció kérdésében, mert nem is számoltunk ezzel. ... Az Antall-kormány csak részben szembesült valódi problémákkal, mint például a jugoszláv háborúból menekültek kérdésével. Rész-

** A hazai sajátosságokat figyelembe véve nemcsak az itthoni, hanem a környező országokban, illetve a rendszerváltoztatás után is nyugaton élő személyekkel is készítettünk interjúkat, hiszen nem lehet teljesen azonos módon viszonyulni Erdélyhez, Felvidékhez, Kárpátaljához és Vajdasághoz és a nyugaton élőkhez. Ennek következtében az interjú struktúráját megőrizve a különböző területek jellegzetességeinek megfelelően módosítottuk. Az interjúk 2003 áprilisa és decembere között készültek.

ben, pedig nem valódi, de a tudatban jelentkező problémákkal, elvekkkel kellett foglalkoznia, mint a menekültek befogadása, genfi egyezmény, csatlakozás vagy ennek egyes módosításai...”

A fenti interjúrészlet egyértelművé teszi, hogy a negyvenéves elzártság után, amikor a nemzetközi vándormozgalom folyamatai természetes módon nálunk is újra „megjelentek”, akkor ennek várható súlyával, jelentőségével nem számoltak. Az „elindulást” vagy az újra indulást a korábbi beidegződéstől sem mentes spontaneitás jellemezte. Az emlékezetben az egykori eseményekből a jugoszláv háború menekülteivel kapcsolatos tennivalók maradtak meg, az ezt megelőző migrációs események viszont (Románia magyar nemzetiségű állampolgárainak „engedetlenségi” mozgalma, illetve a keletnémet turisták hasonló lépése) háttérben maradtak. A kérdés természetesen nemcsak az 1990 utáni első kormányzati ciklusra, hanem az eltelt közel másfél évtizedre vonatkozott. *J. G.* véleménye ebben a vonatkozásban sem hagy kétséget maga után:

„Inkább csak a kormányzati ciklus második felében, illetve részben a délszláv háború következtében jelentkezett, de ezt egy ideiglenes menekült-problémának láttuk elsősorban. Akkor még messze nem volt olyan akut, mint ma a határon túlra került, a határon túlra kényszerült magyaroknak nagyobb arányú Magyarországra áttelepülése, ami egy nagyon bonyolult kérdés... Tehát az Antall-kormány sem volt, és én azóta sem látok egy koherens politikát, erről nem volt a Parlamentben vita.”

A fentiekben idézett interjúrészlet szerint a határon túlra került, kényszerült magyarok nagyobb arányú Magyarországra áttelepülésének kérdése olyan változást jelentett, amely már szükségzerűen elmozdulást kellett volna, hogy jelentsen ezen a területen. Változást azonban, mint az ismeretes, ez sem hozott. Annak ellenére történt ez, hogy a migrációs politikai stratégia kidolgozásának szükségességét a kutatók nemcsak felismerték, hanem javaslataikat is megfogalmazták (lásd a *Migráció és politika* című kiadványban megjelent tanulmányokat).

Azt az álláspontot, hogy „nincs, de valamiféle migrációs politikai koncepció mégis létezik”, nemcsak a hazai, hanem a szomszédos országokban élő interjúalanyok egy része is megfogalmazta. Ezt legmarkánsabban a következő vélemény tükrözi, mely szerint a rendszerváltozás óta:

„... a kormányokat migrációs politikájuk alakításában egy határozott elképzelés irányítja. Ez nincs megfogalmazva, de az intézkedésekből a be- és a kivándorlást egyaránt meghatározó liberalizálás »olvasható« ki.” (*CsSzL*)

A fenti állásponttól nem sokban különbözik az sem, mely szerint:

„... az idegenrendészeti szabályozás... ciklusoktól függetlenül is elég koherens, és bizonyos fokú kontrollt jelent a bejövőkkel szemben. ...Ugyanakkor a kedvezménytörvény, a kettős állampolgárság kérdése, akár egy konzekvens vagy koherens politikának a nem hangosan deklarált része is lehetne.” (*HA*)

A fenti megközelítéssel rokon, de el is tér attól az a vélekedés, amely szintén a jogi szabályozást tekinti migrációs politikai alpnak, kiindulópontnak.

„Amennyiben az elmúlt két kormányzati ciklust vagy csak a jelenlegit nézzük, ak-

kor egzakt módon migrációs politikai stratégiáról nem lehet beszélni, de azért ... a migrációs politika fő célkitűzése az Európai Unió elvárásaihoz, igényeihez való igazodás, a közösségi jogszabályok átvétele.... Az pedig, hogy ezen belül hogyan jelenik meg a nemzeti érdek, az már különböző megközelítésben megy.” (VZs)

Az interjú adó a migrációs események megoldását segítő intézkedéseket nem „szervezi” koherens, kormányzati ciklusokon átívelő stratégiává, mégis úgy látja, hogy a nemzetközi vándorlás folyamataival kapcsolatban az egymást váltó kormányoknak a gyakorlati tevékenységen túlmutató célkitűzései is voltak.

A fenti megközelítésben a hiányzó migrációs stratégiát: a migrációs szervek tevékenysége, a külföldiek bevándorlását adott időszakban meghatározó jogszabályok vagy az Európai Unió e területre vonatkozó joganyaga pótolja. Az azonban feltételezésünk szerint az interjú adó számára sem lehet kétséges, hogy az események által kikényszerített törvényi szabályozást nem lehet migrációs politikai stratégiának nevezni, s hogy az elfogadott törvények nem alkalmasak az előre nem látható migrációs események megoldására, mint ahogyan az is, hogy olyan, nem ad hoc jellegű koncepcióra volna szükség, melynek segítségével a vándormozgalom területén előre nem látható, nem kiszámítható események is szerves megoldást nyerhetnének.

Külön csoportot képeznek azok az interjú adók, akik szerint annak ellenére, hogy deklarativ módon nincs megfogalmazva, mégis az országnak határozott és egyértelmű migrációpolitikai stratégiája van. Az ezt állítók véleménye annyiban közös az előzőekben ismertettekkel, hogy álláspontjukat a hazai migrációs gyakorlattal támasztják alá, azaz megítélésük szerint a koncepciózus stratégia létét a váltakozó jogszabályok adta keretek által biztosított migrációs gyakorlat bizonyítja.

„... a magyar államnak érdeke középtávon a munkaerőhiányát pótolni, hosszú távon pedig egyértelmű demográfiai érdeke bizonyos szintű bevándorlási kvótát fenntartani ahhoz, hogy 2025-ig a jelenlegi népességszámot tudja biztosítani. ...nincs olyan, hogy valaki azt mondaná: úgy döntöttünk, hogy nem tartjuk meg őket, hanem átszívjuk – ez túlzás volna. Azt hiszem, nem így működik a politikum. Vannak azonban olyan aktorok, akik tudják azt, hogy ha például a határ menti magyarok átküldik a gyerekeiket Magyarországra tanulni, akkor ez egy részről tulajdonképpen arról szól, hogy ezzel a magyarországi demográfiai hullám okozta kρίζistól mentik meg a középiskolákat. Másrészről viszont azt is tudják, hogy ez középtávon bevándorláshoz vezet, mert ezek a gyerekek nagy valószínűséggel kinn is maradnak, sőt maguk után hozhatják a szülőket is. Ezt tudják, de mégsem akadályozzák meg, hogy ezek a gyerekek átmenjenek tanulni. Nos, itt van valahol a tudatosság. Hiszen egyértelműen egy politikai döntés eredménye volna megakadályozni ezt, ... De ezt nem teszik meg, mert kimondva-kimondatlanul létezik az a gondolat, hogy a magyar társadalomnak közép- és hosszú távon érdeke ez a fajta bevándorlási folyamat.” (HI)

A fenti szövegrészben lényegében minden olyan elem szerepel, amelyet egy nemzeti stratégiának figyelembe kell venni. A gazdasági fejlődés és prosperitás biztosítása érdekében ugyanis a magyar államnak valóban érdeke fűződik ahhoz, hogy megfelelő számú és megfelelő szakismeretekkel rendelkező munkaerő álljon „rendelkezésére”. A második állítás: a népességszám hosszú távú megőrzésének célkitűzése már nem ennyire egyértelmű, hiszen ezt nem mindenki tartja szükségesnek. Az viszont tény, hogy amennyiben azt

szeretnénk, hogy 2025-ig a jelenlegi népességszámot megőrizzük, azt napjaink demográfiai folyamatai mellett a „legegyszerűbben”, bár nem mindegy, hogy hogyan és milyen áron, csak pozitív vándorlási egyenleggel lehet elérni. Nem vitatható az idézett interjú-részletnek az a gondolata sem, hogy a szomszédos országok határ menti településeiről s nem csak onnan, a magyar nemzetiségűek egy részének gyermekei Magyarországon tanulnak. Ez pedig már középtávon nagy valószínűséggel bevándorláshoz vezet, az áttelepült gyermekeket pedig előbb vagy utóbb szülei is követni fogják. Mindezt azonban nem lehet csak Magyarország szívó hatásának betudni, hiszen a migrációt kiváltó okok hátterében ott található a trianoni és a párizsi békeszerződés által létrehozott kisebbségi helyzet s annak következményei. Az viszont kérdés, hogy ezt a folyamatot politikai döntéssel meg lehet-e akadályozni, illetve hogy egy ilyen döntésnek nem lennének-e a jelenlegi helyzetnél is súlyosabb következményei.

A fenti álláspontot nemcsak *HI* képviseli. Az erdélyi interjúalanyok tisztában vannak országunk gazdasági és népesedési problémáival, az ezzel kapcsolatos hazai tanulmányok alapján levont következtetésük pedig annak ellenére logikus, hogy (két politikus és egy közgazdász kivételével) a szomszédos országokban élő magyarok áttelepítésének gondolatát eddig sem kutató, sem politikus nem vetette fel.

„Amennyiben – olvashatjuk *IV* véleményét – a romániai magyarság elkezd kivándorolni, egy adott idő után elfogy. Tehát ez az itthon maradó közösségnek nem érdeke. Másik oldalon viszont mások az érdekek. Magyarországnak fontos, hogy fenntartsa a demográfiai egyensúlyt, mert másképpen veszélybe kerül a gazdasági egyensúly a hosszabb távon. Nos, mindkét félnek megvan a maga érdeke, amely ezen a ponton, úgy tűnik, egymással szembe kerül. De nyilván ezt át lehetne úgy hidalni, hogy Magyarország azt mondja, hogy nem határon túli magyarokkal akarja pótolni a népességhiányát, hanem másokkal, kínaiakkal, arabokkal vagy bárki mással.”

Az, hogy Magyarország a népességcsökkenést a szomszédos országokban, nevezetesen a Romániában élő magyarok áttelepedésével oldja meg, az ott élő interjú adók részéről éppen olyan elutasításban részesült, mint amilyenben az 1970-es, 1980-as években az erdélyi értelmiségi migránsok részesültek. Ezt a gondolatot a leghatározottabban *GGy* fogalmazta meg:

„Mi nem megyünk el, senki ne számíton arra, a magyar kormány sem, egyetlen magyar kormány sem, hogy a kihalást vagy a magyarság vésszes csökkenését majd azal akadályozzák meg, hogy feltöltődnek a határon túlról. Mi, a határon túliak ott fogunk kihalni.”

Vannak, akik csak a gazdasági élet szükségleteivel, igényeivel magyarazzák a határon túli magyar nemzetiségűek Magyarországra települését. Ebben az összefüggésben Magyarország munkaerőgondját megoldó, a fejlődés lehetőségét biztosító szakember-utánpótlásként jelenik meg a szomszédos országok magyar nemzetiségű állampolgárainak Magyarországra vándorlása. Ez esetben tehát az a feltételezett hazai „koncepció”, hogy népességpótló szerepet töltenek be, nem jelenik meg.

„Magyarországnak jelentős munkaerőgondja van, tehát van egy olyan ipari, gazdasági érdeke, amelynek alapján úgy tekint a határain kívül levő magyarságra, mint a fejlődése lehetőségét biztosító szakember-utánpótlásra.” (*KGy*)

Külön vizsgálat tárgyát kellene képeznie annak, hogy miért nem ennyire elutasítóak a kisebb magyar közösségek (Délvidék, Kárpátalja) képviselői, akik között még olyanokat is találhatunk, akik szerint Magyarország tudatosan nemcsak, hogy nem vonzza a szomszédos országokban élő magyarokat, hanem ellenkezőleg, nem szívesen fogadná be őket. Ezek szerint a magyar állam:

„Jobban tart a vajdasági magyarok áttelepedésétől, mint bármely más országból érkezőktől – erre engednek következtetni a tisztségviselők nyilatkozatai, és valószínűleg a polgárok többsége sem örülne nekünk.” (NA)

A valóságos állapotoknak megfelelően azonban az interjúkban megfogalmazott vélemények alapján korántsem ilyen egyértelmű helyzettel állunk szemben. Ezekben a gondolatokban a nemzetközi vándorlással kapcsolatos jogszabályok és joggyakorlat és annak eredménye szintén meghatározó szerepet játszik.

„Ez lehet tudatos politika következménye, és lehet spontán folyamat, amellyel a politikusok nem, vagy nem teljes mértékben néztek még szembe. Úgy gondolom, hogy a mi esetünkben eddig ezzel a problémával alapvetően még nem foglalkozott senki.” (EG)

A fenti esetben is a kiindulási alap a jogszabály és az a gyakorlat, amely 1990 óta ezt a területet jellemzi. EGY szerint azonban migrációs politikai stratégia kidolgozására még mind a mai napig nem került sor.

A migrációs politikai stratégia kidolgozásának szükségességére, mint ahogyan arról SzAF interjújában szolt, a Nemzeti Népesedéspolitikai Kormánybizottság munkájával kapcsolatos kutatómunka irányította rá a figyelmet. A *Hablicsek László és Tóth Pál Péter* által készített tanulmány célja nem migrációs stratégia kidolgozása volt, hanem azt modellezték, hogy milyen migrációs „nyereségre” kellene szert tenni ahhoz, hogy az ország lakosainak száma 2050-ben is körülbelül tíz millió maradjon. A kiindulópont tehát más volt, ennek ellenére a tanulmány interpretálása s az abból levont következtetések fontos elemét jelentették a migrációval és a migrációpolitikával kapcsolatos további kutatásoknak.

Jelenleg, amikor a 30 évnél fiatalabbak körében foglalkoztatási gondok vannak, illetve amikor a 60 évnél idősebbek között a gazdasági aktivitás kiszélesítésével jelentős tartalékkal rendelkezünk, kérdéses, hogy célszerű-e a munkaerő-piaci befizetést előállító, közteherviselő munkaerő létszámát a migrációs csatornákat felhasználva bővíteni. Erre a kérdésre akkor lehet pontosabb választ adni, ha ismerjük a célt, ami lehet:

- a 10 millió fő körüli lakosság létszám megőrzése vagy
- a valamilyen ok miatt hiányzó munkaerő pótlása. (Természetesen a kettő együtt is lehetséges.)

A fentiek meggondolása során nem kerülhető meg az a tény, hogy eddig is s várhatóan ezután is a Magyarországra jövő vagy/és itt dolgozó migránsok zöme a határon túli magyar közösségekből kerül(t) ki. A megvalósítandó célkitűzéstől függetlenül tehát tisztában kell lenni azzal, hogy a Magyarországra irányuló migráció abban az értelemben meghatározott, hogy lehetséges formáit (vendégmunkás, feketemunkás, huzamosabb ideig itt tartózkodó, bevándorló, végleg letelepedett) felhasználva elsősorban a környező országokban, mindenekelőtt Romániában, Szerbia-Montenegróban és Ukrajnában élő magyar nemzetiségűek vándorolnak hazánkba. Ezt természetesen különféleképpen lehet minősí-

teni, de ettől függetlenül a magyarországi migrációs folyamatokat ez határozza meg. Az e körből biztosított népesség-utánpótlás azonban sokféle szempontból eltérő költségekkel jár, mint ha a potenciális migránsok távoli és más kultúrájú, nyelvtudású, kapcsolati és emberi tőkével rendelkező közegekből kerülnének ki. Ez nagy valószínűséggel igaz, ennek ellenére a migrációs-csatorna munkaerő pótló szerepét – annak következtében, hogy nem Magyarország jól definiált, pontosan körülhatárolt érdeke a meghatározó az országot érintő migrációs folyamatokban, a jelenleg ide érkezők nem, kor, iskolai végzettség, foglalkozás stb. összetételének alakulásában – csak részben és töredékesen tudja betölteni. A döntően spontán módon megvalósuló migrációs folyamatok következtében ugyanis nem javul a lakosság nemek szerinti összetétele, 1995-től mindenekelőtt a Romániából és Ukrajnából érkezők körében a 60 éven felüliek aránya nő, a bevándorlók egy része a magyar állampolgárság megszerzését követően tovább vándorol. A fentiekben túl, amennyiben a Magyarországra jövő és/vagy itt dolgozó migránsok zöme a jelenlegi gyakorlatnak megfelelően a továbbiakban is a határon túli magyar közösségekből kerül ki, akkor már rövid, de mindenekelőtt hosszabb távon a határon túli magyar részek magyarságának eltűnésével, pénzben nehezen kifejezhető „költségekkel” kellene számolni.

A migráció lehetséges formáit segítségül hívó népességpótlás megvalósítása során a hazai lakosság fogadókészségét sem lehet figyelmen kívül hagyni, hiszen 2020-ban – a jelenlegi bevándorlási volumenek mellett – a lakosság közel 10 százaléka lenne külföldi vagy olyan, aki röviddel azelőtt még külföldi állampolgár volt. (Ez az arány jelenleg az 1,5 százalékot sem éri el.) S ez, amennyiben nem magyar nemzetiségűek közül regrutálódna, akkor összes következményeivel együtt a lakosság etnikai struktúráját változtatná meg, amennyiben pedig a szomszédos országok magyar nemzetiségű közösségeiből „szívánk” el egy millió személyt, összlétszámuk közel 50 százalékos csökkenése még meglévő kohéziós erejük megroppanását idézhetné elő.

A romániai magyar nemzetiségű interjúalanyok elutasítják azt a „megoldást”, hogy Magyarország népesedési és munkaerőgondjait az ott élő magyar közösségek rovására oldja meg. A magyarországi megkérdezettek véleménye nem ennyire elutasító, mégis számos összefüggésben eltér egymástól.

„Magyarország részéről semmiképpen nem lehet megakadályozni a befogadást. Ez tudomásulvétele annak, hogy szabad bevándorlási lehetőség van. Ezzel párhuzamosan azonban az ottani gazdasági élet fejlesztéséhez nyújtott segítséggel meg kellene adni a lehetőséget az ott maradóknak, hogy szülőföldjükön boldogulhassanak.”
(CsSzL)

Kérdéses azonban, hogy a fentiekben megfogalmazott kettős célt mennyiben lehet egyszerre eredményesen megvalósítani. Az viszont egyértelmű, hogy amennyiben Magyarország a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek anyaországba „hívásával”, a jelenleginél is nagyobb kedvezmény biztosításával kívánná népesedési gondjait megoldani, akkor előbb a kárpátaljai, majd a délvidéki magyarság fogyna el, s valószínűleg sora kerülne az erdélyi is. Kérdéses azonban, hogy ezzel a kívánt célt el lehetne-e érni, vagy a szomszédos országok magyar közösségeinek szétrombolásával is csak átmenetileg oldanánk meg a hazai gondokat. A szomszédos országokból legkevesebben Szlovákiából vándorolnak Magyarországra. A közös Európai Unió tagság pedig a két ország közötti határt „elmosta”, így a mozgások, jellegüket tekintve belső vándorlássá váltak. A különbségek azonban olyanok, hogy ezekkel mint

„speciális aspektusokkal kell foglalkozni, mert stratégiai fontosságú az, hogy tesszünk-e valamit annak érdekében, és mit, annak kinyilvánításán kívül, ami politikailag nagyon jól cseng, hogy kiemelt célként a szülőföldön való megmaradás feltételeit megteremtjük.” (EG)

A gondolatmenet további része is figyelemre méltó, hiszen a hazai munkaerő-problémák megoldását nem bevándoroltatással, hanem töke kivittel, a környező országok piacán való aktív részvételünkkel látja megvalósíthatónak.

„... nekünk az lenne jó, hogy ha a környező országokban – a Kárpát-medencében, de akár azon túlmenően is, hiszen az országhatárok a Kárpát-medencét csak átszelik – jelentős fejlődés indulna el. ... az lenne az érdekünk, hogy a piac minél erőteljesebb és egységesebb legyen a magyar töke kivitel szempontjából, s legyen ott egy bázis, hiszen ha ellehetetlenül egy társadalom, akkor már piacot sem lehet találni, s ez hosszabb távon politikai instabilitáshoz is vezet. ... Tehát a helyszínen nekünk kell befektetni.” (EG)

Lehetőségeink pedig, mivel a szomszédos országok esetében nem teljesen idegen és veszélyes közeggel kell számolni (a nyelvi korlátok is másként jelentkeznek) elméletileg nagyon jók. EGY felhívta a figyelmet arra, hogy miközben a tartós munkanélküliek, a peremre szorultak száma jelentős, aközben az országnak új munkaerőre van szüksége, melyet a legegyszerűbben a nemzetközi vándormozgalom keretében lehet pótolni. Mindez társadalmi konfliktussal jár, de minimalizálható, ha idénymunkások, illetve ha Délkelet-Európából érkeznek, és hasonló kulturális háttérrel rendelkeznek. A legkisebb konfliktussal pedig ez akkor jár, ha a szükséges munkaerő részben vagy egészben a határon túl élő magyarok közül regrutálódik.

„Így tehát van egy nagy kérdőjel, hogy miközben mi érzelmileg ösztönözzük, hogy a határon túli magyarok lakóhelyükön boldoguljanak, és az itt végzett diplomájukat vigyék haza Erdélybe, Délvidékre stb., a gazdasági racionalitás viszont megkönynyíthatja a foglalkoztatásukat.” (EGy)

Egyet kell érteni DM azzal a gondolatával, hogyha a cél nem más, mint Magyarország fogyó népességének pótlása, akkor a nemzetpolitikát ennek alárendelten kell megfogalmazni.

„A '90-es évek utolsó harmadában – pontosabban '95-től kezdve – azonban más paradigma lett elfogadva, nevezetesen az, hogy a szülőföldön kell boldogulni. Ha a szülőföldön akarok boldogulni, akkor nemcsak gazdaságilag, hanem szellemileg is ott akarok boldogulni. Persze ez nem jelenti azt, hogy közben nem kalandozhatok bárhol a világban, s csak a hazai pályán élhetek. Na, most a két koncepció, ha Magyarország nem tudja megoldani a népesedéspolitikai problémáit, lehet, hogy rövidesen ütközni fog.” (DM)

Azt azonban pontosan nem lehet előre látni, hogy a különböző társadalmi, gazdasági folyamatok hogyan fognak a jövőben lezajlani. Ennek következtében azt a lehetőséget sem lehet egyértelműen kizárni, hogy kellő gazdasági vonzerő hiányában Magyarország nem lesz képes népesedésgondjait megoldani. Ezzel ellentétben viszont amennyiben Magyarországnak kellően nagy gazdasági vonzóereje lesz, akkor

„...teljesen mindegy, hogy milyen nemzetstratégiát, milyen paradigmát fogadunk el, a valóság ettől függetlenül fog alakulni.” (DM)

A történelmileg rögzült viszonyaink következtében a jelenlegi helyzetben minden fél számára lehetetlen jó megoldást találni. Magyarország gazdasági súlya, lehetőségei ugyanis nem elegendők ahhoz, hogy egyrészt a népesség-utánpótlás legkisebb költségekkel járó megoldásáról lemondhasson, másrészt pedig, hogy társadalmi, gazdasági és politikai téren az összes kisebbségi régióban olyan változást generáljon, amely a határon túl élő magyarok helyzetében döntő változást eredményezhet. Magyarország természetesen azt sem teheti meg, hogy a népességpótlás kisebb költségekkel járó megoldásának programját meghirdesse, mint ahogyan azt sem, hogy ellehetetlenítse a magyar nemzetiségűek magyarországi bevándorlását. Ebben az esetben ugyanis az, aki eldöntötte, hogy kivándorol, ezt akkor is megteszi, ha magyarországi letelepedésére nincs lehetőség. (Nem is beszélve arról, hogy a migráló magyar nemzetiségűek közül nem mindenki vándorol Magyarországra.) Éppen ezért a határon túli magyar „pozíciók” bizonyos fokú feladása nélkül a kedvezőtlen demográfiai folyamatok negatív következményeit Magyarország még, ha akarná, sem tudná, akárcsak részben is kivédeni. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a negatív demográfiai folyamatok nemcsak a hazai népesség, hanem a határon túli magyar közösségek létszámát is apasztják, melynek következtében, amennyiben a jelenlegi tendenciákat a következő évtizedekre kivetítjük, könnyen kiszámíthatjuk, hogy létszámuk mikorra csökkenhet kritikus szint alá. Ennek bekövetkezése senkinek sem lehet az érdeke, éppen ezért olyan nemzeti s ennek alárendelt migrációs stratégia kialakítására van szükség, melynek segítségével közösen ezt a helyzetet elkerülhetjük. Ennek első lépéseként a magyar népességfejlődést nem csupán hazai vonatkozásban, hanem a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűekkel egy egységben kell vizsgálni, s a népesedéspolitikai intézkedéseknek is a magyarság egyetemességére kell vonatkozniuk. S ez egyben a migrációs politikai témakörben készített interjúk legfontosabb hozadéka. Emellett nagyon fontosnak tartjuk azokat az elméleti és gyakorlati szempontból is értékes, használható gondolatokat, amelyeket a megkérdezettek a magyar migrációs politikai stratégia elemeinek tekintenek. Az interjúkban megfogalmazott igen értékes javaslataikat egy külön tanulmány keretében mutatjuk be.

Irodalom

Hablicsek László–Tóth Pál Péter: A nemzetközi vándorlás szerepe a magyarországi népesség számának megőrzésében 1999–2050 között. In: Népesedés és népesedéspolitika, Szerk.: Cseh-Szombathy László–Tóth Pál Péter, Századvég Kiadó, Budapest, 2001, 395–429. p.

Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): *Migráció és politika*. Budapest, MTA PTI, 1997.